

6. จากเปล้าน้อยถึงกวางเครือ... ฤาสมุนไพโรไทยจะตกอยู่ใน อุ้งมือต่างชาติ ?

ทุกวันนี้การแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรชีวภาพ ขยายไปทั่วโลก ประเทศไทยในฐานะ 1 ใน 20 ประเทศของโลกที่ได้ชื่อว่าเป็น 'ประเทศมหาอำนาจด้านความหลากหลายทางชีวภาพ' จึงเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ได้รับความสนใจ จากนักวิจัยและบริษัทข้ามชาติที่จะเข้ามา ศึกษาตัดดวงผลประโยชน์จาก ทรัพยากร ชีวภาพในบ้านเรา

จุดเริ่มต้นของกระแสอนุรักษ์สมุนไพโรไทยครั้งใหญ่เกิดขึ้นในปี 2547 หลังจากองค์กรความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาไทยหรือไบโอไทย (BioThai) ออกมาเปิดเผยว่า พันธุ์พืชไทยหลากหลายชนิดถูกต่างชาติยื่นจดสิทธิบัตรแล้ว เริ่มด้วยข้าวหอมมะลิ เปล้าน้อย กวางเครือขาว และมะละกอจีเอ็มโอ ทำให้เกิดกระแสต่อต้านการจดสิทธิบัตรสมุนไพโรไทย โดยบริษัทข้ามชาติ เพราะนั่นย่อมหมายความว่าสมุนไพโรไทยและความรู้ในการใช้สมุนไพโรของชาวบ้าน ซึ่งควรเป็นกรรมสิทธิ์ของชุมชน กลับกลายเป็นทรัพย์สินส่วนตัวของบริษัทเอกชน หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น

“

พฤศจิกายน 2547 คนไทยเพิ่งรู้ว่า ‘กวางเครือขาว’ สมุนไพรพื้นบ้านสำคัญของไทย ซึ่งรู้จักแพร่หลายกันในแวดวงแพทย์แผนไทย อีกทั้งยังพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพรเสริมความงามมานานหลายสิบปีในประเทศไทย ถูกบริษัทเครื่องสำอางชั้นนำของญี่ปุ่นชื่อโคเซะและชิราโตริเภสัชจำกัด นำไปจดสิทธิบัตรที่สหรัฐอเมริกาตั้งแต่ปี 2545 คุณสมบัติของสารสกัดจากกวางเครือที่ระบุไว้ในสิทธิบัตรคือ เป็นผลิตภัณฑ์ใช้ภายนอกเพื่อช่วยรักษาผิวพรรณไม่ให้แก่เร็ว การจดสิทธิบัตรนี้ครอบคลุมกว้างขวางถึง 20 รายการ เป็นต้นว่า ตัวสารที่สกัดได้จากกวางเครือ กรรมวิธีการสกัด รวมถึงการนำสารสกัดไปใช้เป็นส่วนประกอบของสารที่มีคุณสมบัติในการดูแลผิวอื่นๆ’

สิทธิบัตรสมุนไพรไม่ใช่เรื่องใหม่ที่น่าสนใจคือสิทธิบัตรแบบใด ขัดขวางการพัฒนาต่อยอดความรู้

เรื่องการจดสิทธิบัตรสมุนไพรไทยเคยเกิดขึ้นประมาณ 20 ปีมาแล้ว ที่โด่งดังคือกรณีสมุนไพร ‘เปล้าน้อย’ ของไทย ซึ่งมีฤทธิ์สมานแผลในกระเพาะอาหาร แพทย์พันธุ์ตามธรรมชาติในป่าหลายแห่งแถบจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ปรวาจินนบุรี และกาญจนบุรี ถูกบริษัทซึ่งเกี่ยวข้องของญี่ปุ่นโดยความร่วมมือของนักวิชาการไทย นำกระบวนการสกัดสารที่ได้จากเปล้าน้อยในเมืองไทยไปจดทะเบียนสิทธิบัตรยา ชื่อ ‘เปลาโนทอล’ (Plaunotol) มีชื่อทางการค้าว่า ‘เคลเน็กซ์’ (Kelnac) เพื่อใช้เป็นยารักษาแผลในกระเพาะและลำไส้ สนนราคาของยานี้ที่ขายในญี่ปุ่นตกเม็ดละ 30 บาท แต่บริษัทไม่มีนโยบายที่จะวางขายยานี้ในประเทศไทย² ทั้งนี้ บริษัทซึ่งเกี่ยวข้องได้มาตั้งโรงงานที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ทำการสกัดสารจากเปล้าน้อยส่งไปขายทั่วโลก³

ตัวอย่างของ กวางเครือขาว และ เปล้าน้อย จึงแสดงให้เห็นว่า วงการสมุนไพรไทยอาจสูญเสียสิทธิประโยชน์และผลประโยชน์ที่ติดตามมาของระบบสิทธิบัตรที่จัดในต่างประเทศ มีการคาดการณ์ว่ายังมีสมุนไพรไทยหลายชนิดที่พัฒนาจนเป็นที่ยอมรับ และตกอยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการถูกบริษัทต่างชาตินำไปจดสิทธิบัตร เช่น ฟ้าทะเลลายโจร ชุมเห็ดเทศ หม่อน กระเจี๊ยบแดง ส้มแขก ลูกประคบ ขมิ้นชัน โพล กวางเครือแดง กระชายดำ บัวบก และพริกไทย⁴

อย่างไรก็ตาม นายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์ อธิบดีกรมพัฒนาแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ให้ข้อสังเกตต่อเรื่องการจดสิทธิบัตรกวางเครือว่ามีจดในต่างประเทศอย่างน้อย 16 ฉบับ คือเริ่มมีการขอจดตั้งแต่ปี 2498 และได้รับสิทธิบัตรในปี 2500 เท่าที่ตรวจสอบพบว่า สิทธิบัตรกวางเครือของญี่ปุ่นและเกาหลีมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ เพราะส่งผลต่อการพัฒนาสมุนไพรไทยในบ้านเราและในประเทศอื่นๆอย่างแตกต่างกัน กล่าวคือ⁵

สิทธิบัตรญี่ปุ่นมุ่งใช้เฉพาะภายนอกสำหรับผิวหนังและมีวัตถุประสงค์เฉพาะเจาะจง แต่สิทธิบัตรของเกาหลีนอกจากจดในประเทศตนแล้ว ยังนำไปจดในประเทศต่างๆที่ครอบคลุมตลาดสำคัญๆ ในโลก และมีลักษณะครอบจักรวาล คือใช้ทั้งส่วนหัว ราก ใบ และต้น กรรมวิธีก็ใช้ทั้งความร้อน ความเย็น และการทำให้แห้งในระบบสุญญากาศ ผลิตภัณฑ์ที่ระบุก็ผลิตทั้งในรูปเครื่องดื่ม อาหารและยา บรรจุภัณฑ์ก็มีทั้งเป็นเม็ด แคปซูล ในรูปทั้งห่อและขวดหรือกล่อง ซึ่งทั้งหมดนี้จะมีผลกระทบต่อผู้ผลิตรายอื่นๆ ทั้งหมด เพราะไม่มีช่องทางเหลือให้พัฒนาต่อยอดได้อีก

ข้อมูลเหล่านี้ก็นำมาสู่การถกเถียงเรื่องการจดสิทธิบัตรสมุนไพรไทยโดยบริษัทข้ามชาติตลอดปี 2547 ว่าอาจนำไปสู่การยึดครองผลประโยชน์มหาศาลของสังคมไทย จนเกิดความเห็นแยกออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่คัดค้านการจดสิทธิบัตร และกลุ่มที่เห็นว่าการจดสิทธิบัตรไม่ได้ทำให้เกิดปัญหาอย่างที่กังวลกัน

”

สมุนไพรไทยต้องเป็นของไทย

ข้อได้แก่หลักของกลุ่มที่คัดค้านการจดสิทธิบัตร ต้องการคุ้มครองสมุนไพรไทยมองว่าประเทศไทยย่อมทรงสิทธิเหนือทรัพยากรชีวภาพของตนเอง การจดสิทธิบัตรของบริษัทข้ามชาติจึงเป็นการละเมิดข้อตกลงของอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งมีประเทศต่างๆ ทั่วโลกมากกว่า 100 ประเทศได้ให้สัตยาบันเอาไว้⁶

นอกจากนี้ ยังเป็นการละเมิดพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ซึ่งถือว่าสมุนไพรอย่างกวาวเครือเป็นพันธุ์พืชป่า หรือพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปในกรณีที่มีการนำมาปลูกในแปลงเกษตร จึงอาจเป็นไปได้ว่าสิทธิบัตรและข้อถือสิทธินั้นอาจขาดองค์ประกอบเรื่องความใหม่ตามกฎหมายสิทธิบัตรของสหรัฐอเมริกาและประเทศอื่นๆ

ในกรณีพันธุ์พืชธรรมชาติที่ถูกคุ้มครองภายใต้พระราชบัญญัตินี้ หากจะมีการนำพันธุ์พืชคุ้มครองออกนอกประเทศ หรือนำไปวิจัยหรือใช้ประโยชน์ในเชิงธุรกิจการค้า จะต้องได้รับการอนุญาตและต้องทำสัญญาแบ่งปันประโยชน์กับคณะกรรมการคุ้มครองพันธุ์พืช สิทธิบัตรดังกล่าวอาจจะละเมิดกฎหมายไทยด้วย เพราะคุณสมบัติในการดูแลมิว่าพรรณนั้นเป็นความรู้ที่แพร่หลายในหมู่หมอยาพื้นบ้านของไทยมาช้านาน⁷

กลุ่มคัดค้านการจดสิทธิบัตรรู้สึกผิดหวังต่อท่าทีเบื้องต้นของกรมทรัพย์สินทางปัญญา และกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกต่อกรณีกวาวเครือขาว ที่มองว่าเป็นสิทธิของบริษัทข้ามชาติที่จะจดสิทธิบัตรได้ ข้อเสนอของกลุ่มนี้คือ ทุกหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับพันธุ์พืชของไทย ควรเร่งหาทางแก้ไขปัญหานี้ เนื่องจาก การจดสิทธิบัตรกวาวเครือจะส่งผลกระทบต่อการใช้และพัฒนา รวมถึงการส่งออกผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรกวาวเครือขาวของไทยไปจำหน่ายในตลาดต่างประเทศอีกด้วย⁸

จดสิทธิบัตรได้ไม่มีปัญหา

กลุ่มที่เห็นด้วยกับการจดสิทธิบัตรมีความเห็นว่า กฎหมายสิทธิบัตรระหว่างประเทศจะให้ความคุ้มครองเฉพาะสิ่งประดิษฐ์ที่คิดค้นขึ้นใหม่ที่ยังไม่เคยมีใครเป็นเจ้าของ และไม่ใช่ว่าสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่กวางเครือเป็นพืชที่มีอยู่ตามธรรมชาติ จึงไม่ถือว่าเป็นการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาของไทย¹⁰

ดังนั้นการจะคัดค้าน ฟ้องร้อง หรือเพิกถอนสิทธิบัตร กรณีกวางเครือชาว ผู้คัดค้านจะต้องเป็นผู้ผลิตเครื่องสำอางชนิดเดียวกันโดยมีกวางเครือชาวเป็นส่วนประกอบ และพิสูจน์ให้ได้ว่า ได้คิดค้นขึ้นก่อนบริษัทผู้จดทะเบียนสิทธิบัตร โดยต้องไปฟ้องร้องที่ศาลในประเทศญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา พร้อมแสดงหลักฐานให้ศาลเห็นว่าสิ่งประดิษฐ์ดังกล่าวไม่ใช่ของใหม่ เพราะคนไทยได้ประดิษฐ์คิดค้นมาก่อน จึงจะฟ้องร้องให้สหรัฐและญี่ปุ่นเพิกถอนสิทธิบัตรได้ เพราะถือว่าละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาของไทย¹¹

อีกเหตุผลหนึ่งก็คือ พืชธรรมชาติอย่างกวางเครือชาว ยังมีอยู่ในประเทศอื่นๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย การจดสิทธิบัตรกวางเครือชาวของผู้ประกอบการนี้ ยังไม่มีข้อมูลชัดเจนที่จะบอกว่า เป็นกวางเครือชาวของไทย นอกจากนี้การนำสมุนไพรไทยไปจดสิทธิบัตรในต่างประเทศ น่าจะเป็นผลดีที่พืชพรรณของไทยถูกนำไปวิจัยพัฒนาต่อยอดทำให้คนทั่วโลกรู้จักกวางเครือ และหลังจากที่สิทธิบัตรมีอายุครบ 20 ปี ก็สามารถนำมาผลิตกันทั่วไปได้ อย่างเช่นกรณีเปิ้ล้าน้อย เป็นต้น

ทัศนคติไม่คัดค้านการจดสิทธิบัตรนี้ สอดคล้องกับความเห็นของนายคณิตสร นาวานุเคราะห์ อธิบดีกรมทรัพย์สินทางปัญญาที่ยืนยันว่า จะไม่มีผลกระทบต่อการค้าและการวิจัยของไทย ไม่ว่าใครก็ยังค้นคว้าและวิจัยเกี่ยวกับกวางเครือชาวได้ รวมถึงยังผลิตและขายสินค้าที่มีส่วนประกอบจากกวางเครือได้ ยกเว้นว่าสินค้านั้นๆ จะซ้ำกับสินค้าที่มีส่วนประกอบของกวางเครือชาวที่จดสิทธิบัตรไปก่อนหน้าแล้ว¹²

ทิศทางการคุ้มครองสมุนไพรไทยในอนาคต

แนวคิดในการคุ้มครองสมุนไพรและพืชพันธุ์ธรรมชาติในประเทศไทย เป็นทิศทางที่กลุ่มที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับการจดสิทธิบัตรต่างก็เห็นสอดคล้องกันว่า ประเทศไทยต้องวางท่าทีที่ชัดเจนในเรื่องนี้ นั่นคือควรปรับแก้กฎหมายที่มีอยู่ ให้สามารถควบคุมการเคลื่อนย้ายทรัพยากรธรรมชาติของไทยให้ได้จริง และต้องเร่งรัดการออกกฎหมายรอง เช่น กฎกระทรวง ระเบียบ ประกาศต่างๆ ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและสถานการณ์จริงในปัจจุบัน

ควรย้ำด้วยว่า การคุ้มครองพันธุ์พืชที่ขึ้นในประเทศไทย ไม่เพียงแต่ควรจะได้รับการคุ้มครองด้านทรัพยากรชีวภาพ ยังต้องคุ้มครองสิทธิภูมิปัญญาของกรรมวิธีสกัดสารสำคัญด้วยน้ำและแอลกอฮอล์ที่ใช้กันมาแต่โบราณด้วย คนไทยควรมีสติใช้สมุนไพรไทยทั้งในรูปแบบสกัดแบบโบราณ โดยรัฐเป็นผู้จดสิทธิบัตรแทนทั่วโลกและมีหน่วยงานสนับสนุนรวมทั้งเงินทุนในการไปจดทะเบียนพันธุ์พืช สารสำคัญต่างๆ และกรรมวิธีการสกัดสารสำคัญที่นักวิทยาศาสตร์ไทยทำได้แล้ว เพราะค่าใช้จ่ายในการจดทะเบียนลิขสิทธิ์และสิทธิบัตรในต่างประเทศจะสูงมาก ลำพังเอกชนคงไม่สามารถกระทำได้¹³

ด้วยความเชื่อว่าสังคมไทย ควรก้าวไปด้วยปัญญาและความรู้มากกว่าความเห็น กรมพัฒนาแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกได้เสนอสองทิศทางในการพัฒนาสมุนไพรไทย ดังนี้¹⁴

1. สนับสนุนให้เกิดการวิจัยสมุนไพรไทยอย่างครบวงจร เพื่อพัฒนาให้เกิดผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพเชื่อถือได้ อย่างของโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร และเพื่อให้สามารถนำไปจดสิทธิบัตรได้ทั้งในประเทศและต่างประเทศที่เป็นตลาดสำคัญ ซึ่งจะเป็นการสร้างฐานความรู้ที่ถูกต้อง และรากฐานที่แข็งแกร่งต่อการควบคุมและพัฒนาสมุนไพรอย่างถูกต้อง ถูกที่และถูกทิศทาง คือครอบคลุมทั้งด้านการเกษตร วิทยาศาสตร์ และกฎหมาย โดยสิ่งใดควรคุมก็คุม สิ่งใดควรสนับสนุนก็สนับสนุน

2. ต้องเร่งรัดพัฒนาการปลูก การพัฒนาสายพันธุ์ การบันทึกรอยพิมพ์พันธุกรรม การเก็บเกี่ยว การแปรรูป การผลิต และการตลาดสมุนไพรให้เป็นระบบ

